

БЪЛГАРИТЕ В СЕВЕРНОТО ПРИЧЕРНОМОРИЕ

ИЗСЛЕДВАНИЯ И МАТЕРИАЛИ

ТОМ ОСМИ

ПРЕДГОВОР

Осмият том на поредицата “Българи в Северното Причерноморие” е съставен и реализиран в рамките на научно-изследователския проект “Език, история и култура на българите в Молдова и Украйна”, разработен във ВТУ “Св. св. Кирил и Методий”. Томът се състои от три части, които включват общо 25 публикации, посветени за различни аспекти от миналото и днешния ден на българските общности в Северното Причерноморие. Характерна особеност на този том е, че съществен дял от работата по неговото съставителство е извършена по Интернет. Благодарение на модерната информационно-комуникативна среда стана възможно продължаването на утвърдената поредица на Великотърновския университет, получила признание както сред учените в България, Украйна и Молдова, така и от страна на международната българистика.

Като обособена първа част на настоящия том е включен подготовеният от Научното дружество на българистите в Молдова сборник с материали и изследвания “Език, литература и култура на българите в Молдова”. Този важен сборник с материали и изследвания, който уместно се вписва в общата рамка на поредица, е дело на редколегия, оглавена от известния молдовски българист ст. н. с. дин Николай Червенков.

1. *Н. Червенков, Н. Кара* – Увод към сборника “Език, литература и култура на българите в Молдова”. Прави се кратък преглед на основните етапи в проучването на езика и културата на бесарабските българи. Обръща се сериозно внимание на необходимостта от изследвания върху съвременното състояние на българските говори в Молдова. Отбелязва се, че младото поколение – студенти и ученици – получават възможност да се запознаят със съвременния български книжовен език, което оказва влияние върху родния им говор. Двувековното съседство в Бесарабия на българските говори с румънския, руския и украинския език се отразява и като езиково и като културно влияние. Записаният езиков, фолклорен и друг материал дава нови възможности за научни наблюдения. Дълго време сборникът е с неясна съдба, но в резултат на дългогодишните и полезни контакти на Дружеството на

българистите в Република Молдова и ВТУ "Св. св. Кирил и Методий" той достига до своите читатели.

2. Н. Кара – Българският език в Молдова (материали за изследване). Студията представя резултатите от организираната през лятото на 1997 г. социолингвистична експедиция, осъществена от група българисти от Научното дружество на българистите в Република Молдова. Събран е теренен материал във вид на звукозаписи, като е разработена кратка програма за записване на текстове, представящи езика на комуниканти от различна възраст, пол, образователно ниво в три относителни големи населени пункта (с. Паркани, гр. Тараклия и с. Кортен). Представеният материал въвежда в научен оборот нов фактически материал, който разширява представите за съвременното състояние на българския език в Молдова. Записите представят монологична реч на информатори, а текстовете са подредени по възрастови групи от комуникантите с едно местожителство. Основната цел е представяне на езиковия материал, като са направени най-общии наблюдения върху езиковите особености на записаните текстове. Обръща се внимание на езиковата ситуация в посочените селища, в които езикът на международно общуване е руски. Българите извън семейството общуват предимно на руски, въпреки че част от тях владеят румънски и гагаузки, като на официални места могат да общуват и на румънски. Подчертава се, че в речта на българите от средна и по-млада (ученическа) възраст влиянието на руския език е силно, като езиковите елементи, заети от руския език (понякога и от румънския), са напълно подчинени на езиковата система на българския говор – родният език на информатора. Подчиняването на руските (по-рядко румънските) езикови елементи на родноезиковата система е начин за обогатяване, запазване и една възможност за разширяване на функционалните сфери на българския говор на българите в Молдова. Социалната реалност позволява и изисква да се разширят сферите на функционирането на българския език поне в Тараклийския административен уезд с компактно българско население и със статут на културна автономия. Българският език се изучава в училищата, има класове с български език на обучение, действа лицей-колеж, подготвящ детски и начални учителки, които преподават на български език. Всичко това влияе върху езиковата ситуация в тази част на Молдова, вкл. върху българския език на определена част на носителите на говора.

3. В. Кондов – Към въпроса за акавизма на българите от Бесарабия. Авторът работи с богат езиков материал, събран в българските селища в Молдова и Украйна. На базата на сравнителния анализ се доказва, че широко застъпеният в местните български говори в Бесарабия акавизъм (преходът на "о" в "а") не е домашно българско явление, а се развива най-вече под

влияние на руския език, особено след края на тридесетте години на ХХ в. когато в СССР се прекъсва обучението на български език.

4. Е. Сорочану – Етнолингвистичен речник на календарната обредност на бесарабските българи. Предмет на изследване е лексиката, отразяваща календарната обредност от средата на ХХ в., събрана в четири български села: Криничное и Суворово (Измаилски район, Одеска област – Украйна), Кирсово и Твардица (Тараклийски район – Молдова).

5. Ал. Кавалов – Терминология на календарната обредност в с. Кортен (България) и с. Кортен (Молдова). Авторът представя резултатите от своите теренни проучвания в двете селища в периода 1995 – 1998 г. Проследява се обредната практика в Кортен, Новозагорско, и дъщерното му селище в Молдова. Показани са общите корени и настъпилите различия с оглед на процесите на модернизация в двете страни и във връзка с чуждите влияния (руски, румънски и др.) при бесарабските българи.

6. Н. Руссев – Ароматите на повяхващите говори (Български фразеологизми от с. Суворово, Измаилски район, Одеска област – Украйна). Авторът публикува характерни за голямото българско село Шикирли – Китай, дн. Суворово фразеологизми, които предоставят допълнителна информация за българския език в Бесарабия, за наследството от прародината България и за състоянието на традиционната култура сред българите в продължение на близо две столетия.

7. Е. Рацеева – Писателят Мишо Хаджийски. Представя се своеобразен творчески портрет на талантливия таврийски български писател, поет и публицист, над чието творчество след 1944 г. е наложена забрана, свързана с неговата родолюбива дейност и патриотични български позиции.

8. Е. Тарабурка – Аспекти от концепцията на Йордан Радичков и Йон Друца за историята. Анализирани са творческите достижения на двамата писатели, възгледите им за човека и историята.

9. Т. Зайковска – Цветовите обозначения в мировъзприятието на българите. На базата на богат фолклорен и литературен материал се изследва мястото и ролята на цветовете като психологически маркери в светоусещането на българите, отразени в топонимията, фолклора, литературата и т.н. Достига се до извода, че асоциациите във връзка с различните цветове у бесарабските българи като цяло съвпадат с онези на българите в тяхната прародина България.

10. М. Караджова-Мирон – Строителни обичаи и обреди на българите в Молдова (По материали от селата Стояновка, Твардица и Викторовка). В статията се обръща внимание на съхранените в Бесарабия

български строителни обичаи и на настъпилите изменения при контактите на българите с други заселници в областта.

11. *Е. Сорочану, Л. Петкова* – Трудности при усвояването на съвременната българска книжовна норма от ученици българи от с. Стояновка, Молдова. В статията е разгледано съвременното състояние при преподаването на български език в Молдова. На базата на подробен анализ на писмени работи на учениците от V до IX клас са изложени конкретни препоръки за подобряването на учебния процес, които включват увеличаването на часовете по роден език, изучаването му във връзка с местните говори, изработването на специална методика и т.н.

* * *

Втората част на предлагания осми том на поредицата “Българите в Северното Причерноморие” съдържа 13 статии, представени под общото заглавие “Проблеми от миналото и настоящето на българите от Северното Причерноморие”.

12. *Г. Владимиров* – Българите по Северното Черноморие и създаването на Волжка България (VII – X в.). Авторът се спира на въпроса за възникването на българската държава на Волга и Кама в резултат на движението на древнобългарски племена от Северното Причерноморие и Приазовието на север през VIII – IX в. Проследени са сходствата и различията между двете български държави в началния етап на тяхното формиране. Издига се тезата за по-сериозната етническа нееднородност на във Волжка България в сравнение с дунавските българи. Допуска се, че през VII в. българите-уногондури, водени от Аспарух, са притежавали по-висок държавно-политически потенциал от своите родственици на Волга.

13. *Пл. Павлов* – Византийско-българският културен модел в средновековна Молдова (XIV – XV в.). В статията се обръща внимание на възприетото в Молдова православно културно наследство и значението на средновековната българска традиция. Отбелязват се дълбоките корени на българо-молдовските културни връзки, присъствието на на Григорий Цамблак и други представители на българското монашество в младото княжество. Разгледана е ролята на молдовските митрополити Дамян (1437 – 1447) и Теоктист (1453 – 1478), българи и по произход, които са тясно свързани както с Вселенската патриаршия в Константинопол, така и с традициите на Търновската книжовна школа.

14. *К. Калчев* – За един “Български народен химн”, за неговия автор и за социално-историческото време след обявената независимост на

българската държава. Анализирани са обстоятелствата около създаването на творбата, дело на бесарабския българин генерал-майор Георги Агура, във връзка с обявяването на българската независимост (22 септември 1908 г.). Представен е кратък исторически портрет на Г. Агура, родом от с. Чешма Варуита (Криничное), недалеч от Болград в тогавашната Руска империя (днес в Република Украйна). Като представител на българска фамилия с ярки родолюбиви традиции Агура свързва съдбата си с изграждащата се нова България и нейната армия. Авторът на този на пръв поглед “царски” химн, изпълняван по музика на Ем. Манолов, веща “светли бъднини” на Родината, като е воден преди всичко от своето ярко патриотично чувство.

15. *В. Лечев* – Разгромът на румънския десант при с. Ряхово през октомври 1916 г. (С оглед участието на българската, германската и австро-унгарската военни флотилии). В статията се разглежда приносът на трите съюзнически военни флотилии за разгрома на румънския десант при с. Ряхово, Русенско, през есента на 1916 г. Съществена заслуга за постигнатия успех имат военните речни сили на Австро-Унгария. Личният им състав проявява висок професионализъм и взаимодействия активно със сухопътни части, с което още веднъж доказва своята готовност за суровите изпитания на войната. Българската и германската флотилии изпълняват спомагателни функции. Независимо от това, техните офицери и матроси демонстрират подготвеност за действие в сложни оперативни условия. Трите флотилии разкриват своя потенциал във военните действия по р. Дунав в още по-голяма степен през ноември – декември 1916 г.

16. *А. Непомнящий* – Кримведението в научното наследство на Н. С. Державин. Авторът се спира на кримската тема в творчеството на известния руски и съветски българист, роден в българското село Преслав, Таврия (дн. Запорожка обл. на Украйна). Изтъкнати са приносите на руския учен при изучаването на кримската българска общност, нейното минало и традиционна култура.

17. *Ал. Ганчев* – Българското семейство в Южна Бесарабия през XIX в. (Етнодемографско развитие). На базата на нови данни се датира появата на редица български селища на север от Дунав в началото на XIX в. Проследена е динамиката на демографското развитие на някои големи български села с оглед на възрастовите групи, структурата на големите семейства, нарастването на числеността на българското население, появата на недостиг на обработваема земя и миграциите в други райони, вкл. Таврия. Анализираните явления са илюстрирани с таблици.

18. *Т. Тхоржевска* – Към въпроса за трансформацията на обредните комплекси (въз основа на материала на обредност в Южна Бесарабия).

Основа на авторския анализ е материалът, събран при полеви етнографски изследвания в няколко значителни бесарабски български селища (Заря, Главан, Суворово, Василевка и Кубей) в периода 1995 – 1999 г.

19. *Св. Мумджиева* – Българската общност в Бесарабия в края на ХХ в. (Параметри на етнокултурното развитие). Разглеждат се тенденциите на развитие на двете основни части на бесарабската българска общност в условията на независимите държави Украйна и Молдова, като са очертани сходства и различията им. Анализите показват, че българското етническо самосъзнание през 90-те години на ХХ в. излиза от състоянието на летаргия, наложена в епохата на СССР. Подчертава се както актуалността на процесите на интеграция на българите в обществото на двете държави, така и важноста на връзките с прародината България.

20. *В. Пейчев* – Етнически процеси и особености на езиковото развитие на таврийските българи. Изследват се факторите, влияещи на развитието на българския език в Таврия. На съвременния етап таврийските българи са билингви, в чийто език влиза голямо количество руски и украински елементи. Интерференцията, като резултат от българско-руски билингвизъм, придобива тотален характер за тези български говори. Имат се предвид само процесите, които са настъпили в българския език при използването на два езика – български най-често в битова среда, а руски – при официално общуване. Заедно с въвеждането на държавен език в Украйна при таврийските българи, които са се ориентирали към знание на руски език, възникват допълнителни трудности в изучаването на нов език (украинския). Всичко това влияе на етническата идентичност и традициите на местното българско население.

21. *Св. Топалова* – За езика на болградчаните в Бесарабия. Целта на изследването е да се проучи говорът на населението на гр. Болград и основните му белези с оглед териториалното деление на града. В приложенията към статията са дадени образци на идиолекти на болградските жители в отделните махали. Град Болград се разделя на четири махали: туканска (най-старата, чийто жители, изглежда, са от Табак и са носители на чийшият тип говори), ямболска и сливенска, образувани след 1828 – 1829 година, и кримска, населена с преселници от Таврия. Парцал-махала е сравнително нова и е заселена с преселници от околните села, поради което говорът там е нов (смесен) и не влиза в обхвата на изследването от езикова гледна точка. Статията представя резултатите, получени от авторката при теренни проучвания в периода 1993 – 2000 г.

22. *Р. Манджукова, Н. Бурлакова-Герги* – За личните имена на бесарабските българи – динамика, тенденции, езикови особености (По материали от с. Лошчиновка, Одеска област – Украйна). Изследва се съвременното

състояние на антропонимията в селището. Личното име отразява непреходни духовни ценности, българската народопсихология, естетическия вкус, съзнание за приобщеност към националните традиции. Поради политическите приоритети и именната практика в Украйна, съществува реална опасност представителите на една от най-големите български общности извън границите на България да загубят част от своята идентичност заедно с автентичните си български имена.

23. *Е. Златева* – Фрагменти от анализа на българоезичния медиен дискурс в Одеска област (Украйна). База за анализ са комуникативните послания с непосредствено отношение към българите в Одеска област, отразени в публикациите на в. “Роден край”, сп. “Ек”, в. “България днес”. Водеща тема в публикациите са събитията с регионална важност (62,9%), засягащи най-вече сферата на културата (31,2%) и образованието (20,8%). Родноезиковото обучение по български език е обект на внимание в 64,3% от публикациите за образованието въобще, което показва извънредната му важност за общността. Потвърждава се предварителната хипотеза, че българите в Одеска област не се изживяват като малцинство.

24. *И. Носкова* – Образователната система в българските села в Крим през ХІХ – началото на ХХ в. Проследява се развитието на учебното дело в селищата на кримските българи от 1842 г. до 1912 г. Откроява се ролята на различните образователни институции, учители и представители на администрацията (вкл. българи по произход), ангажирани в този процес. Категорично свидетелство за степента на развитие на образователната система е обстоятелството, че в началото на ХХ в. училища съществуват в почти всички селища на кримските българи.

* * *

Третата част на тома включва монографията на П. Тодоров, посветена на най-представителната организация на бесарабските българи в България през ХХ в. – Съюз на бесарабските българи в България.

25. *П. Тодоров* – Съюзът на бесарабските българи в България. Изследване и документи. В първия дял на публикацията е направен преглед, озаглавен “Българите в Бесарабия и Съюзът на бесарабските българи в България”. Разкрити са предпоставките и факторите, предизвикали масовото заселване на Бесарабия с българско (българо-гагаузко) население в края на ХVІІІ и през ХІХ в., както и условията за съществуването му през различните периоди на руско, румънско и съветско управление на областта. Посочва се, че това многобройно българско население (около 230 000 души в края на ХІХ в.,

около 300 000 души към четиридесетте години на XX в., над 470 000 души в бившия СССР през 1989 г.) още от края на XIX в. излъчва значителна емиграция, част от която се установява в България.

Към края на Първата световна война възниква идеята за организационно обединяване на живеещите в България бесарабски българи. Създаден е Съюзът на бесарабските българи, чиято дейност протича в периода 1918 – 1943/1952 г. Неговите основни цели и задачи са да пледира пред българската и международната общественост за подобряване на положението на българо-гагаузкото население в Бесарабия (междуречието на Прут и Днестър).

Във втория дял на публикацията са поместени текстовете на 42 оригинални документа (учредителен протокол, устав, мемоари, конгресни решения и др.), които дават ясна представа за различните насоки в дейността на организацията.